

## بررسی احکام ثانویه عدم جواز شبیه سازی انسانی

دکتر علی اکبر ایزدی فرد<sup>۱</sup>، محمد جواد حاجی حسینی<sup>۲</sup>

### چکیده

شبیه سازی انسانی از جمله مسائل مستحدثه و نوظهوری است که به واسطه ی پیشرفت سطح علم و ارتقای فن آوری های پیشرفته به مسئله ای مهم تبدیل شده است. شبیه سازی بر مبنای نظر مشهور و حکم اولیه مانعی ندارد و یکی از موضوعات مورد بحث در شبیه سازی، مشروعیت یا عدم مشروعیت آن به لحاظ حکم ثانوی است. بعضی از فقها به لحاظ برخی از مسائل از جمله نابودی تنوع انسانی، عدم بازشناسی افراد شبیه سازی شده، لزوم تولید مثل جنسی، از بین رفتن مفهوم مادری، نابودی خانواده، گسترش روابط نامشروع جنسی و نبود پدر و مادر در موارد خاص مشروعیت آن را مورد اشکال قرار داده اند که به نظر می رسد موارد مذکور جای بررسی و تامل دارد و نمی تواند عدم جواز شبیه سازی انسانی را اثبات کند همچنین بعضی معتقدند که به لحاظ مشکلات ژنتیکی، اخلاقی و معطلاتی که مربوط به سلامتی افراد کلون شده وجود دارد، می توان جواز آن را مورد خدشه قرار داد فرضیه نویسندگان این مقاله این است که با توجه به این که شبیه سازی هیچ گونه دخل و تصرفی در نظام خلقت نیست، بلکه نتیجه کشف و به کارگیری قوانینی است که خداوند در جهان خلقت به ودیعه گذاشته و خود نیز فرموده است: «سنریهم آیاتنا فی الآفاق و الأنفس» (فصلت، ۵۳)، شبیه سازی خروج از قاعده حاکم بر تکوین انسان نبوده، خلاف شرع نیست و حکم اولی آن، جواز است، مگر این که مفسده ای داشته باشد که در این صورت از باب عنوان ثانوی محل اشکال است. همچنین فرزندان شبیه سازی دوقلوی صاحب سلول محسوب می شود

**کلید واژه ها:** احکام ثانویه، شبیه سازی انسانی، عدم مشروعیت.

<?> . استاد دانشگاه مازندران، گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی ali85akbar@yahoo.com  
<?> . دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران javad.hosseini5@gmail.com

## ۱- مقدمه

امروزه با پیشرفت تکنولوژی تولید مثل به شکل غیر قابل تصویری گسترش یافته است و همزمان با دستاوردهای نوین در عرصه علوم تجربی مسائل پیچیده فقهی و حقوقی نیز خودنمایی کردند. اکثر علمای اهل سنت شبیه سازی انسان را تحریم و علت آن را تغایر با مبانی فقهی و حقوقی بیان کردند اما فقها و صاحب نظران شیعه اکثراً بنا به حکم اولیه معتقدند به دلیل نبودن نص، دلیلی بر حرمت این عمل می باشد و بنابراین قاعده "کل شی لک حلال حتی تعلم انه حرام بعینه فتدعه" (حر عاملی، وسائل الشعه، ج ۱۲، ص ۶۰) و بنا بر اصل اباحه فی نفسه بلا اشکال است و بیان می کنند که عالم طبیعت را خداوند بگونه ای آفریده که انسان در آن به تکاپو پرداخته و البته شبیه سازی نیز یکی از پدیده های علمی است که فی نفسه هیچ اشکالی ندارد و در این مورد به آیاتی از قرآن استناد می کنند آنجا که خداوند تبارک و تعالی می فرماید: "و لقد خلقنا الانسان من سلاله من طین ثم جعلناه نطفه فی قرار مکین... ثم انشاهنا خلقاً آخر فتبارک الله احسن الخالقین" و "همانا ما آدمی را از گل خالص آفریدیم پس آنگاه او را نطفه گردانیده و در جای استوار (صلب و رحم) قرار دادیم ..... پس از آن (به دمیدن روح پاک مجرد) خلقتی دیگر انشاء نمودیم. آفرین به قدرت کامل بهترین آفریننده" (مومنون/ ۱۲ تا ۱۴). بنابراین شبیه سازی را آنگونه که بعضی<sup>۱</sup> آن را دخالت در کار خدا و حیات می دانند نیست. اما برخی از علما شبیه سازی انسانی به عنوان ثانوی را حرام می دانند. (سید کاظم حائری، سید صادق شیرازی، به نقل از: اسلامی، ۱۳۸۴، ص ۱۴-۲۱؛ ناصر مکارم شیرازی، به نقل از: علیان نژادی، ۱۳۸۰، ص ۲۳-۲۹). مخالفین شبیه سازی اکثراً پیامدهای سوء مانند هرج و مرج ناشی از عدم تمایز بین افراد، سست شدن نظام خانواده، اختلاط انساب، تضییع حقوق در ارث، احتمال بروز اختلالات جسمی و روانی در کلون ها، آسیب به دهندگان تخمک و حاملین، سوء استفاده اخلاقی و مانند آن را مورد نظر دارند. که همه موارد در ادامه مورد بررسی قرار خواهد گرفت. بنابراین در این مقاله قصد داریم به یکی از مباحثی پردازیم که کمتر مطمح نظر قرار

۱- پاپ ژان پل دوم رهبر مسیحیان کاتولیک دنیا.

گرفته است و آن عبارت است نظریه جواز شبیه سازی انسانی به حکم ثانویه. تحلیل و تبیین این مسأله از منظر فقهی افقهای تازه ای پیش روی متخصصین فن شبیه سازی می گشاید البته نویسندگان مقاله قبلاً در مقاله ای دیگر برای نخستین بار نظریه دو قلو بودن فرزند شبیه سازی با صاحب سلول را به اثبات رساندند که توجه به آن دستاورد نیز مفید خواهد بود (رک: ایزدی فرد و همکاران، ۱۳۸۹).

## ۲- مفهوم شبیه سازی و اقسام آن

## ۱-۲) مفهوم شبیه سازی

واضح است که هر واژه ای که بیان می شود یک معنایی را به ذهن متبادر می کند. واژه شبیه سازی نیز از این قاعده مستثنی نیست. واژه کلون که برگرفته از کلمه کلون یونانی است به لحاظ لغوی به معنای شاخه کوچک (گونت) کان، فرهنگ جامع اصطلاحات ژنتیک و بیوتکنولوژی، ص ۱۶۶) ترکه یا شاخه و قلمه است که برای نخستین بار توسط شخصی به نام ویر در سال ۱۹۰۳ در راستای توصیف گیاهانی که به لحاظ وضعیت گیاهی و نباتی تکثیر می گردند استعمال گردید. (صارمی ۱۳۸۲؛ ۷۵). در مفهوم نوین شبیه سازی در معنای تولید مثل غیر جنسی یا سلول بدنی است<sup>۲</sup> که طی آن هسته سلول غیر جنسی به طور مستقیم درون تخمک تزریق می شود و اسپرم در آن دخالت ندارد. حال آنکه در تولید موجود زنده بر خلاف روال، از ترکیب یک سلول نر و یک سلول ماده به وجود نیامده اند اما از نظر ژنتیکی کاملاً شبیه انسان با همان ویژگی های انسانی است. که به هر یک از موجودات جدید را کلون یا موجود شبیه سازی شده می گویند. دانشمندان نیز آن دسته از موجودات جدید را کلون یا شبیه خطاب می کنند که از نظر ژنتیکی (وراثت) همسان باشند. (محمدی، ۱۳۸۷، ص ۲۵). به عبارت دیگر شبیه سازی عبارت است از تولید غیر جنسی یاخته یا موجود زنده ای که از لحاظ توالی دی ان آی دقیقاً شبیه موجود زنده اولیه است (ساعد، ۱۳۸۷؛ ۳۴ و ۳۵). البته در عربی از این عمل به استنساخ به معنای رسیدن به همان

## ۲-۲) انواع شبیه سازی

### ۱-۲-۲) شبیه سازی عضو خاص (درمانی)

این نوع شبیه سازی در درمان بافتها و اعضای فرسوده و آسیب دیده بدن انسان کاربرد دارد. امروزه با استفاده از فناوری های پیشرفته یک سلول از برخی اعضا و بافتهای بدن می گیرند و آن را با تمام محتویاتش که شامل پوسته بیرونی و سیتوپلاسم و هسته می باشد در مکانی آزمایشگاهی و تحت مراقبت کشت می دهند و با تغذیه مناسب سلولهای همسان و بهم پیوسته تشکیل می شود تا بخشی از آن بافتی که سلول از آن گرفته شده را به وجود آورند. (جعفر پس، ترجمه؛ نجف کوپایی، ۱۳۸۳، صص ۲۲ و ۳۱). برای مثال اگر شخصی مقداری از پوست صورتش در اثر آتش سوزی آسیب ببیند بهترین پوستی که میتواند آن را در جای آسیب دیده پیوند داد تا به اصطلاح پزشکی پیوند را پس نزند) زیرا در چنین حالتی میزان دفع در عملیات پیوند به حداقل می رسد. (الجنیدی، ۱۹۹۹، ۴۷). پوست همان شخص آسیب دیده است چرا که از لحاظ ژنی و دیگر عوامل وراثتی شبیه همان پوست آسیب دیده و بافتهای کناری آن است لذا مقدار کمی از سلول پوست صورت آن شخص گرفته و طی فرآیندی که ابتدای آن خارج کردن هسته حاوی کروموزوم های این سلول می باشد و سپس جایگزینی آن درون تخمکی که هسته آن قبلا خارج شده است قرار داده می شود و یک "زیگوت" را تشکیل می دهد در این مرحله می بایست این تخمک تحریک شود که گاهی اوقات تحریک به وسیله شوک الکتریکی صورت می گیرد و بعد از آن سلول شروع به تقسیم کرده و "رویان جنینی" را تشکیل می دهد. این رویان که کروی شکل است در بردارنده ۲۰۰ تا ۲۵۰ سلول است سپس در مرحله آخر برای تهیه سلولهای بنیادی برای تهیه بافت های جدید و سالم در روز هفتم بعد از اولین تقسیم سلول با روش خاصی توده سلولی داخلی خارج میشود و سپس با جداسازی این سلولها و قرار دادن آنها در یک وضعیت غذایی مناسب به محیط کشت انتقال می

نسخه یا تعداد بیشتری از نسخه اصلی تعبیر شده است (القرضاوی، الاستنساخ بین العلم و الدین؛ ۶۸).

هر سلول بالغ تناسلی انسان اعم از زن و مرد دارای ۲۳ کروموزوم می باشد یعنی هم اسپرم و هم تخمک انسان بالغ به طور جداگانه دارای این تعداد کروموزوم هستند بر خلاف سایر سلول های بدن که ۴۶ کروموزوم دارند. کروموزوم هایی که در بدن انسان قرار دارند حامل ژنهایی هستند که دارای خصوصیات ژنتیکی می باشند و هر کدام از این ژنها جنسیت فرد را هم تعیین می کنند نکته دیگر اینکه از این ۲۳ کروموزومی که در این سلول اعم از اسپرم یا تخمک وجود دارد ۱ کروموزوم مربوط است به جنسیت که در تخمک فقط به صورت X در اسپرم به صورت XY وجود دارد. در نتیجه در حالت طبیعی وقتی که زن و مرد با هم آمیزش میکنند اسپرم با تخمک زن که آن هم واجد ۲۳ کروموزوم است ترکیب می شود در ضمن هر جنین برای شکل گیری نیاز سلول لقاح یافته ای با ۴۶ کروموزوم یا ۲۳ جفت کروموزوم دارد در غیر این صورت جنینی شکل نخواهد گرفت. پس از لقاح این یاخته ۴۶ کروموزومی می تواند تقسیم شود و تبدیل به جنین شود. (خوئینی و سهرابی، ۱۳۸۶؛ ص ۶۹). از این ۴۶ کروموزوم ۴۴ کروموزوم غیر جنسی و ۲ کروموزوم جنسی نامیده می شوند. پس در سلول بدنی انسان به مانند تخمک بارور شده ۴۶ کروموزوم وجود دارد. این در حالی است که هر یک از اسپرم ها یا تخمک قبل از باروری فقط ۲۳ کروموزوم دارند. (طباطبایی لطفی، ۱۳۸۵؛ ۷۵) اما در شبیه سازی بعد از خالی کردن هسته مرکزی تخمک زن سلول دیگری را که از بدن مرد یا زنی گرفته شده به جای آن هسته مرکزی درون تخمک زن جایگزین میکنند و سپس آن را در محیط مناسب آزمایشگاهی قرار میدهند تا شروع به تکثیر سلول کند و در نتیجه فرد جدید که کاملاً همان فردی است که سلول وی درون تخمک زن قرار گرفته به وجود خواهد آمد با همان خصوصیات وراثتی یکسان و کاملاً مشابه با نسخه اصلی ابتدایی است. برای مثال دی ان آی و اثر انگشت مشابه با فردی است که سلول از آن گرفته شده است.

یابد. و البته این روش شبیه سازی گام بسیار مهمی در درمان بیماری هایی همچون آلزایمر، سرطان، و ..... است. (صادقی، ۱۳۸۳، ص ۷۲)

### ۲-۲-۲) شبیه سازی با سلول تخمک لقاح نیافته

در این نوع شبیه سازی تمام مراحل اول و دوم که در شبیه سازی عضو مطرح شد صورت می گیرد منتها در مرحله سوم رویان جنینی تشکیل شده را در رحم زن قرار می دهند تا در یک محیط مناسب شروع به تقسیم سلولی کرده و با طی مراحل مختلف جنینی کودکی متولد شود (صادقی، ۱۳۸۶، ص ۲۵) که در تمام خصوصیات وراثتی مانند دی ان ای، گروه خون، رنگ پوست، شکل ظاهری، اثر انگشت، و ..... شبیه همان زن یا مردی است که سلول از وی گرفته شده و در تخمک زن کاشته شده است در این روش از هیچ سلول جنسی استفاده نمی شود و شبیه سازی انسان از طریق استفاده از سلولهای غیر جنسی است.

### ۳-۲-۲) شبیه سازی مولکولی

این نوع شبیه سازی برای اولین بار بین سالهای ۱۹۷۱ تا ۱۹۷۳ مطرح گردید و به کمک این روش این امکان فراهم می شد که نسخه های همسانی از یک مولکول DNA تولید گردد و به این صورت که ابتدا قطعه ای از مولکول حاوی ژن مورد نظر را جدا و آن را درون یک مولکول حلقوی که حامل نام دارد وارد تا یک مولکول نو ترکیب DNA تولید گردد که مولکول حامل ژن مورد نظر را به سلول میزبان منتقل می کند تا پس از تکثیر نسخه های متعدد و مشابهی تولید نماید که به اصطلاح می گویند ژن مورد نظر کلون شده است. (براون، ترجمه ی فرجادیان، ۱۳۷۸، صص ۲ و ۱۳).

### ۴-۲-۲) همسان طلبی

نوع دیگری از شبیه سازی، تولید سلول هایی است که به لحاظ ژنتیکی یکسان هستند و برای تولید کپی های متعدد و همسان از یک سلول منفرد بدن صورت می پذیرد،

به این صورت که سلولی را از بدن جدا و در یک محیط آزمایشگاهی کشت می دهند که مجموعه ای از سلول هایی تولید می شوند که از نظر ژنتیکی مشابه سلول اصل هستند. و سلولی می گویند که در پژوهش های سلولی و تولید داروهای جدید استفاده می گردد. (سالاری، ۱۳۸۱، ص ۳۸)

### ۵-۲-۲) دوقلو زایی

پدیده دو قلو زایی که به صورت طبیعی در تولید مثل آدمی اتفاق می افتد نمونه ی دیگر از شبیه سازی است. این موارد همواره در طبیعت موجود بوده است. در واقع این نوع شبیه سازی از جمله شبیه سازی ارگانسمی است که در واقع کپی های همسان ژنتیکی کامل از موجودات زنده اعم از گیاه، حیوان، و یا یک انسان تولید می گردد که به آن شبیه سازی مولد نیز گفته می شود. (روسو، ۱۳۸۰، ص ۱۰۸)

### ۳- عدم مشروعیت شبیه سازی انسانی از نظر عنوان ثانوی

برخی از فقها و عالمان شیعه معتقدند که شبیه سازی انسانی فی نفسه جایز است. فقیهانی همچون سید کاظم حائری، سید صادق شیرازی، ناصر مکارم شیرازی، شبیه سازی را در عنوان ثانوی حرام می دانند. سید کاظم حائری بر این نظر است که نفس کار اگر موفقیت آمیز باشد و با عمل حرامی همراه نگردد به عنوان اولی جایز است. لیکن در آیه شریفه "ومن آیاته... اختلاف السننکم و الوانکم" <sup>۱</sup> در می یابیم که حکمت خداوند برای حفظ نظام، بر اختلاف زبان ها و رنگ ها جریان یافته است و از آن جا که شبیه سازی در صورتی که به شکلی وسیع بکار گرفته شود حتما به اختلال نظام می انجامد، باید تحریم شود. (اسلامی اردکانی، ۱۳۸۵، ص ۱۵). آیت ا... مکارم شیرازی نیز در فتوایی در این زمینه می فرماید: شبیه سازی به عنوان اولی، مشمول اصالت الاباحه است و به عنوان ثانوی حرام است. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵، ص ۲۵) همچنین اتحادیه عرب و سازمان کنفرانس اسلامی اخیرا با صدور بیانیه ای مخالفت

۱ - سوره مبارکه رم آیه ۲۲

تنوع در حقیقت به معنی در خطر افتادن بقای نسل بشر می باشد. از سوی دیگر از منظر فلسفی توانایی بشر بر بقاء و تداوم تا حد زیادی مرهون تنوع ژنتیکی است و گشوده شدن باب همانند سازی گامی بر خلاف این تنوع است زیرا گرایش به تولید فرزند برتر و همسان این تنوع را از بین می برد. (هاجری ۱۳۸۱، ۱۹). آقای یوسف قرضاوی: مفتی مصری مقیم قطر و امام جمعه دوحه معتقد است که شبیه سازی با قانون گوناگونی سازگاری ندارد زیرا خداوند متعال، جهان را بر اساس گوناگونی آفریده است در حالی که در شبیه سازی نسخه ای مطابق اصل از موجود زنده به وجود می آید. (هاشمی، ۱۳۸۱، ص ۴). بالاخره این دانشمندان در جهت مستند و مستدل نمودن داعیه خود تاکید دارند که تفاوت اولین شرط بقای گونه در طبیعت است که با انتخاب یک خصوصیت و خلق انسان های واجد آن، تنوع کاهش می یابد. پاره ای افراد نسبت به یک بیماری مقاوم هستند و گروهی در مقابل همان بیماری بسیار ضعیف. جامعه ی متشکل از انسان های مشابه به رغم توانمندی در یک زمینه فکری یا کاری با ابتلاء به یک بیماری خاص به طور کامل نابود خواهد شد (میرزاده، مجله زنان، ۴). مرحوم میرزا جواد آقا تبریزی معتقد بودند: شبیه سازی انسانی جایز نیست چون وجود تمایز در بین فرزندان بشر در جامعه انسانی که یک امر ضروری است که داشتن اینگونه اختلافات اساسی جامعه انسانی و حکمت خدای سبحان است (بحر العلوم، ۱۹۹۷م، ص ۱۴۴). (خداوند گفته است: " و من آیات خالق الاسماوات والارض....." آقای مکارم می فرمایند: عمل شبیه سازی اختلافات زیادی ایجاد می کند و ارکان جامعه را به هم می ریزد زیرا با روح آیه " و جعلناکم شعوبا و قبائل لتعارفوا" سازگار نیست و شبیه سازی در معنای ثانوی را حرام می دانند. شبیه سازی با الگوی مبانی مخلوقات که بر مبنای زوجیت استوار است تناقض دارد زیرا در شبیه سازی وجود یک جنس ماده برای تکثیر نسل کافی است پاسخی که می توان به این اشکال مخالفان شبیه سازی انسانی داد این است که ما باید ابتدا به این نکته توجه داشته باشیم که آیه ای که به آن استدلال کرده اند در حقیقت در مقام بیان

صریح خود را با پروژه شبیه سازی اعلام کردند. "مجمع بررسی های اسلامی" کسانی را که فناوری شبیه سازی را بر روی انسان انجام می دهند، محارب دانست. (خرمی، مجله مبلغان، شماره ۵۱). و مجمع فقه اسلامی نیز شبیه سازی را تحریم نموده است. (علم الهدی، ۱۳۸۵، ص ۱۶۷-۱۶۸) بنابر این اکثر و جامعیت علما و دانشمندان قائل به اباحه عنوان اولیه شبیه سازی و عدم مشروعیت عنوان ثانوی شدند که ما در ادامه در خصوص مشروعیت و فواید عنوان ثانوی و ارائه نظر جدید در مشروعیت عنوان ثانوی صحبت خواهیم کرد.

### الف) نابودی تنوع انسانی

مخالفان شبیه سازی معتقدند که این امر موجب نابودی تنوع انسانی می گردد و برای تایید نظر خود اینگونه استدلال می کنند که خداوند جهان را بر اساس قاعده تکثیر آفریده است همانطور که در سوره رم به آن اشاره شد: ( یکی از آیات قدرت الهی خلقت آسمانها و زمین است و یکی دیگر اختلاف زبان ها و رنگ های شما آدمیان است). این طور استدلال می کنند که حکمت بالغه الهی بر این است که میان انسانها باید این تنوع السنه و الوان وجود داشته باشد تا زندگی اجتماعی محقق شود، اما در شبیه سازی انسانی که سلول جسمی از فرد گرفته می شود و انسان دیگری پدید می آید که شبیه و آن دهنده سلول می باشد و این خود باعث از بین رفتن این تنوع می شود، این ها چیزهایی است که با حکمت بالغه الهی سازگاری ندارد. نکته دیگر اینکه خداوند موجودات را به صورت متنوع خلق کرده است و این از نشانه های الهی محسوب می شود ولی شبیه سازی انسان نه تنها ناقض خواست باری تعالی است بلکه تنوع میان انسان ها را نیز از بین می برد و یکسان شدن را جایگزین می کند لذا نباید مبادرت به این عمل شود. (ساعد، پیشین، ۱۴۶). اینگونه فن آوری توالدی در نهایت به تولید و سیادت نسلی خاص (نژاد برتر) و انقراض دیگر گونه های بشری می انجامد این در حالی است که نظام هستی بر تفاوت و تمایز گونه پایه ریزی شده است و حذف

یکی از واقعیت های درون جامعه است نه اینکه در مقام بیان تشریح حکمی از احکام خداوند باشد و آیه جزء اوامر و نواهی از طرف شارع نمی باشد و جمله یک جمله خبری است نه انشایی. مانند آیه ۶۷ از سوره یونس که می فرماید: " هوالذی جعل الیل لتسکونوا فی و النهار مبصرا". " خدا کسی است که برای شما شب را قرار داد که در آن قرار گیرید و روز را روشنایی دهنده گرداند" این آیه همان سبک و سیاق آیه قیل را دارد به این صورت که در مقام بیان واقعیت جامعه است مانند اینکه اغلب مردم شب را برای آرامش خود قرار می دهند و روزها کار و فعالیت می کنند و لی این بدان معنا نیست که فقط باید شب استراحت کرد و روز کار کرد در حالی که بعض افراد به واسطه شغلشان مجبور هستند که شب ها را کار کنند و روزها را استراحت کنند آیا این افراد حکم الهی را نقض کرده اند مطمئنا اینگونه نیست. نکته دیگری که در این جا می توان بیان کرد که البته در لسان فقها نیامده است ولی می توان بیان کرد در مورد لفظ السننکم است که در آیه شریفه اشاره به این نکته می کند که یکی از تنوع هایی که در جوامع انسانی وجود دارد اختلاف در زبان هاست و از آن جهت که شبیه سازی انسانی این تنوع را از بین می برد پس باید جلوی این پدیده گرفته شود و عمل به آن جایز نیست. در پاسخ به این فرض می توان گفت که یادگیری زبان واحد بین المللی نیز حرمت دارد در حالی که چنین فرضی بیشتر به طنز شبیه است چون اتفاقا برای ترویج دین آسمانی اسلام می باید که مبلغان با زبان بین المللی آشنا باشند پس این اشکال هم قابل تامل نمی باشد. در مورد لفظ الوانکم مخالفان شبیه سازی انسانی با این فرض بیان می دارند که این پدیده باعث می شود که اختلاف و تنوعی که از لحاظ نژادی و قبیله ای و طایفه ای در جوامع انسانی وجود دارد از میان می رود. در پاسخ باید گفت که اصولا نمی توان قبل از اینکه پدیده ای به منصفه ظهور برسد با پیش داوری مسائلی را بیان کنیم و بر اساس آن حکم به حرمت آن بدهیم و نکته دیگر اینکه اصولا انسان ها به واسطه دارا بودن علائق و سلیقه های متعدد به راحتی تن به اینگونه اعمال نمی دهند که در نتیجه آن انسان هایی

را خلق کنند که همه مشابه هم باشند بلکه وقتی که شبیه سازی در میان زوجین صورت گیرد آنها دوست دارند که فرزندانشان با شکل و قیافه دلخواهشان باشد در حالی که اگر زوج دیگری بخواهند از این طریق صاحب فرزند شوند ویژگی های دیگری مد نظرشان خواهد بود. همچنین می توانیم بگوییم که قطعا عمل شبیه سازی ناقض تنوع انسانی نیست چرا که توارث ژنهای آدمی درونی و بیرونی است و این ژنوم ها فقط از راه سلول های مادر به فرزندان منتقل می گردند. (نوس بام، ۱۳۸۴، ص ۴۰۴) و ثابت شده است که توارث مادری در حال تکامل است (وینتر، ۱۳۸۳، ص ۲۴۱)، و امکان آنکه تمام ژنوم های شبیه سازی شده کاملا شبیه هم باشند صفر می باشد بنابر این استدلال فوق قابل قبول نیست.

#### ب) عدم بازشناسی افراد شبیه سازی شده

برخی از عالمان و مفتی های اهل سنت در عدم مشروعیت شبیه سازی اذعان می دارند که با عمل شبیه سازی انسانی تشخیص و بازشناسی افراد در درون جامعه بسیار مشکل می شود و زمینه سوء استفاده هایی را نیز فراهم میکند به این صورت که ممکن است زن، شوهر اصلی خودش را با افراد مشابه او نتواند بشناسد و در این صورت سوء استفاده ای صورت گیرد در این رابطه می توان این نکته را اضافه کرد که این تکنولوژی این امکان را فراهم می کند تا صدها انسان شبیه به هم را تولید کنند و به مثابه ی بسته های شکلات و یا پرورش جوجه های ماشینی آنها را پرورش دهند و با این فرض در جامعه با انسان هایی مواجه بشویم که ۱۰۰٪ شبیه به هم هستند. پس نتیجه این می شود که در تشخیص آنها از یکدیگر با مشکل مواجه می شویم و بهتر بگوییم اصلا شناسایی آنها از هم محال است بر این اساس برخی از فقهای اهل سنت مانند کارم سید الغنیم، عبدالمحسن ترکی، دبیر کل رابط العالم الاسلامی و الشیخ محمد مختار الاسلامی مفتی تونس از این جهت حکم به حرمت شبیه سازی انسانی داده اند تا جایی که عبدالمعز خطاب می گوید: ممکن است فرد شبیه

مقررات سعی بر این داشته اند که آرامش و آسایش را درون جامعه مقرر دارند و جلوی هر گونه اعمالی که پیامدهای منفی و مخرب دارد را بگیرند. برخی از مخالفان این تصور را دارند که تنها یک هسته و چند تخمک برای شبیه سازی انسانی کافی است در حالی که علاوه بر امکانات دیگر نیاز به وجود صد رحم کاملاً یکسان می باشد و اینکه در این تکنولوژی سه درصد از عوامل وراثتی مادر از طریق تخمک به فرزند منتقل می شود پس باید صد رحم و صد تخمک کاملاً یکسان وجود داشته باشد و همین طور در دوران نه ماهه بارداری، محیط رحمی کاملاً مشابه و عوامل دیگری که وجود صد در صدی شباهت در افراد شبیه سازی شده را محال می کنند، نیز باید وجود داشته باشد و در مورد دو قلوهای یکسان با اینکه در یک محیط رحمی رشد می کنند ولی ممکن است یکی از ۲ جنین محل بهتری در رحم داشته باشد. (سیف، ۱۳۸۱، ص ۴۹). پژوهش ها در مورد چگونگی تاثیر عوامل ژنتیکی و محیطی بر رشد شخصیت نشان می دهد که همبستگی ویژگی های دو قلوهای همسان ۵۰ درصد است. (Lochlin and Nichols: 1976). یعنی علیرغم آنکه این دو قلوها در یک رحم و در یک زمان واحد رشد می نمایند، لیکن از نظر شخصیتی ۱۰۰ درصد یکسان نمی باشند.

### ج) لزوم تولید مثل جنسی

مخالفان شبیه سازی انسان بر این باورند که اسلام از مسلمانان خواسته است که تنها از طریق آمیزش جنسی به زاد و ولد پردازند. از این جهت هر گونه عملی که بر خلاف این روش باشد از نظر اسلام حرام است در سوره اعراف آیه ۱۸۹ و همچنین در آیاتی دیگر قرآن با کنایه به این نکته اشاره می کند: "فلما تغشاها حملت خفیفا فمرت به" "پس چون با او خلوت (نزدیکی) کرد باری سبک برداشت پس آن بار چندی در رحم زیست تا سنگین شد" در دو آیه دیگر سوره طارق آیه ۷ "یخرج من بین الصلب و الترائب" (که از میان صلب پدر و سینه مادر بیرون آمده است) به این نکته اشاره می کند. بنابراین باید گفت که روشی که مورد قبول اسلام می باشد

سازی شده (کپی شده) مرتکب جرایم خطرناک گردد مثلاً چه بسا با زن اصل خود همبستر گردد (خطاب، ۱۹۹۷، ص ۷۳). اینها مجموعه ای از تصورات برخی از فقها بوده که بر اساس آن حکم به تحریم شبیه سازی انسانی داده اند؛ یعنی اگر این عمل انجام شود قابلیت شناخت افراد در مواقع لزوم و حساس مثل؛ محرم از نامحرم، مدعی از مدعی الیه و ..... یعنی چون افراد شبیه هم هستند دیگر تشخیص آنها مشکل خواهد شد. اما در پاسخ به این اشکال باید گفت؛ به جزء ظرفیت های ژنتیکی، مجموعه عوامل موثر بر شکل گیری شخصیت را تحت عنوان عوامل محیطی می آورند (آتکینسون، ۳۹، ۱۳۸۳)، بنابر این محیط دارای متغیرهای بسیار گسترده ای است. به طور کلی محیط را می توان به دو دسته (۱) محیط قبل از تولد (۲) محیط پس از تولد تقسیم کرد، البته بسیاری از کارشناسان روانشناسی معتقد به تاثیر گذاری محیط پس از تولد هستند و لی بنا بر آموزه های دینی محیط قبل از تولد که در واقع نقطه آغازین خلقت جنین محسوب می شود نیز موثر است که به تعبیر خواجه عبدالله انصاری: همه از آخر ترسند و لی عبدالله از اول. (صمدی آملی، ج ۲، ص ۳۸۲) همانطور که امیر المومنین می فرمایند: "شیر زن کم عقل و احمق را به کودک خود مخورانید که شیر می تواند طبیعت کودک را دگرگون سازد. (وسائل الشیعه، ج ۱۵، ابواب احکام الاولاد). همچنین شیخ الرئیس ابوعلی سینا شرایط بسیاری را برای مادران شیر ده بر می شمرد از جمله: خشم، اندوه و حالات مشابه و غیره... (ابن سینا، ج ۱، فن ۳، تعلیم اول). تمام این رهنمودها حاکی از آن است که تاثیر بسیار زیاد حالات جسمانی و روحانی مادر هنگام شیر دهی تاثیر بسیار زیادی بر خصوصیات رفتاری و روانی فرزند دارد. از این راه افراد مشابه که صد در صد خصوصیات رفتاری و یکسانی داشته باشند را نمی توان یافت. و نکته دیگر اینکه مگر همه افراد جامعه می خواهند از این راه صاحب اولاد شوند و یا همه از یک سلول غیر جنسی برای تولید بچه استفاده می کنند که همه شبیه هم شوند و اصلاً مگر انسان های با عقل سلیم به جای تولید مثل جنسی و به صورت طبیعی دست به این عملی که پر است از سختی و دردسر روی می آورند. اتفاقاً جوامع بشری از ابتدا تا کنون با وضع قوانین و

## بررسی احکام ثانویه عدم جواز شبیه سازی انسانی

این است که برای تولید مثل باید از طریق تماس جنسی و آمیزشی که طی آن گامت های زن و مرد با یکدیگر متحد می شوند و زیگوت یا تخمک بارور شده را تشکیل بدهد را تایید می کند. اما در شبیه سازی انسانی هیچ گونه تماس جنسی وجود ندارد همینطور در بعضی از شقوق آن اسپرم مرد وجود ندارد و این از نظر اسلام حرام و ممنوع است. فقهای اهل سنت از جمله محمد طنطاوی و نور الدین مختار الخادمی بر این عقیده اند که شبیه سازی بر خلاف جوهر عقاید اسلامی است، زیرا بر اثر جهل برخی از مردم، شبیه سازی این پندار را ایجاد می کند که گویی کسانی می توانند در برابر خدا دست به آفرینش بزنند و این پندار موجب سستی عقاید مسلمین ساده دل می شود. (الترکی، ۲۰۰۳). برای پاسخ به تشکیک فوق و خلق انسان می توان اینگونه پاسخ داد که قرآن کریم می فرماید: که خداوند از آنچه درون رحم هاست خبر دارد (سوره رعد آیه ۸ و سوره لقمان آیه ۳۴). حال با فراهم شدن امکان سونوگرافی هر کس می تواند در این علم خدا شریک باشد پس بر اساس این استدلال باید سونوگرافی و هر نوع تکنولوژی که ما را در دیدن رحم کمک می کند باید حرام شمرد؟ (احمد ابراهیم، ۲۰۰۳، ص ۱۲۷) مجمع فقه اسلامی در بیانیه ای بر مسئله لزوم التقای گامت های مذکر و مونث به عنوان سنت خدا در خلق انسان اینگونه تصریح می کند؛ معلوم است که سنت خدا در خلق آن است که مخلوق انسانی را از اجتماع دو نطفه که هر یک دارای تعدادی کروموزوم هاست ..... بیافریند. (مجله مجمع الفقه الاسلامی، ۱۴۱۸، ص ۶۰) در پاسخ به این دلیل می توان گفت که باید مسئله فوق را از منظر فقهی مورد بررسی قرار دهیم برای اینکه در مورد اینکه هر موضوعی حکم به حرمت یا وجوب بدهیم نیازمند دلیل می باشد. با این مقدمه پس در کجای قرآن یا در کدام حدیث نبوی آمده است که تولید مثل به روش آمیزش جنسی واجب است. ممکن است ادعا کنند که درست که به صورت نصی صریح وجود ندارد اما به صورت ارسال المسلم بودن می توان این حکم را استخراج کرد. همچنین آیاتی که مخالفان شبیه سازی انسانی به آن استناد می کنند مانند (یخرج من الصلب و الترائب) گویای وجوب کار نیست بلکه بیانگر یک

رخداد یا سنت الهی در تولید مثل است خداوند در این آیه و آیاتی از این دست گزارش می دهد که بشر از مواد برآمده از (صلب) و (ترائب) یا ماء دافق آفریده شده است. اما از بیان این واقعیت نمی توان حکم وجوبی استخراج کرد. اگر در آیاتی از این دست همانند آیات آغازین سوره مومنون آمده بود که مومنان جزء از طریق امتزاج مائین تولید مثل نمی کنند میشد به آن استدلال کرد و چنین استدلالی درست بود اما در اینجا هیچ حکم تکلیفی نه به صورت تصریح و نه به صورت تلویحی نیامده است. و این که آیاتی از این دست فقط آنچه که در عالم واقع وجود دارد را بیان می کند و به بیان دیگر خبر از یک سنت الهی می دهد. برای مثال در آیاتی از قرآن اشاره به این نکته می کند که حاجیان در سفر حج به دو طریق راهی می شوند: یکی با پای پیاده و دیگری با شتر؛ آیا باید از این آیه نتیجه گرفت که رفتن به حج با ماشین یا هواپیما حرام است؟ بنابراین با اشاره ای که در آیات قرآن در مورد تولید مثل جنسی وجود دارد، نمی توان حکم به حرمت شبیه سازی انسانی داد. همچنین با این استدلال با نحوه تولد حضرت عیسی (ع) مشکل خواهیم داشت چون در تولد ایشان امتزاج و آمیزش مائین وجود نداشت و این مطلب از طرف مخالفان شبیه سازی انسانی پاسخی واضح داده نشده است ولی عده ای مانند یوسف قرضاوی با کمک شبیه سازی می خواهد تولد حضرت عیسی و همچنین معاد را ثابت کند. استدلال به این مورد مانند استدلالی است که در مورد حضرت مریم بیان کردند وقتی که حضرت مریم (س) نوزادش را در آغوش گرفت و به میان مردم آمد مردم خطاب به او گفتند؛ ای خواهر هارون نه پدرت مرد بدی بود و نه مادرت بد کاره. در واقع آنها هم فرض را بر این گرفته بودند که تنها راه باروری از طریق آمیزش جنسی است و چون مریم باکره بود و ازدواج نکرده بود پس حتما نعوذ با الله از طریق نامشروع باردار شده است. مخالفان شبیه سازی انسانی نیز دقیقاً همین فرض را دارند که تنها راه باروری را از طریق التقای مائین و آمیزش جنسی می دانند در حالی که در طبیعت راههای دیگری نیز برای باروری وجود دارد و در حقیقت همه اینها جزء سنت های الهی به شمار می رود پس این دلیل نیز یارای مقاومت نداشت.

**(د) از بین رفتن مفهوم مادری**

مخالفتان این پدیده معتقدند که در شبیه سازی انسانی دیگر مفهوم مادری آنطور که در قرآن بیان شده است وجود نخواهد داشت و معتقدند که این کار موجب مسخ غریزه مادری می گردد. (ریاض، ۲۰۰۳، ۱۳۶) و رابطه مادر با طفل دیگر یک رابطه عاطفی و روحی نخواهد بود بلکه مانند رابطه دو شیء می شود نه رابطه میان دو انسان. وقتی که مسئله شبیه سازی با مسئله رحم اجاره ای پیوند می خورد وضع بدتر می شود در رحم اجاره ای به این صورت است که زنی دارای تخمک بارور شده است اما به دلایلی نمی توان آن را در رحم خودش پرورش دهد پس با استفاده از این روش صاحب فرزند می شود پس باید گفت که این عمل حرامی است.

قرضاوی از فقهای اهل سنت معتقد است؛ شبیه سازی از بدعت هایی است که غربی ها ایجاد کرده اند برای اینکه مفهوم مادری را به بازیچه بگیرند و آن را فاسد کنند. (عارف، ۱۴۲۰ق، ۹). مخالفان شبیه سازی بیان می کنند که در این پدیده چون مادر هیچ گونه درد و رنجی را متحمل نمی شود پس حس مادری را آنطور که مادرانی که راه طبیعی فرزندان خود را حمل کرده و به دنیا آورده اند را دارا نمی باشند. در پاسخ باید بگوییم که در شبیه سازی انسانی اینکه اساسا هیچ درد و رنجی برای مادران به دنبال ندارد سخن بیهوده ای است و مطمئنا این فرض ساخته یک نوع ادبیات علمی-تخیلی است که در نوشته های برخی از نویسندگان وجود دارد و همان طور که در لقاح خارج رحمی نیاز به گذراندن دوران نه ماهه بارداری است صرف تخمک کفایت نمی کند در شبیه سازی انسانی نیز به همین طریق است، یعنی علاوه به سلول و تخمک بارور شده نیاز به رحم و گذراندن دوران نه ماهه بارداری وجود دارد و این طور نیست که مثلا تخمک را داخل در دستگاهی بگذاریم و بعد از چند دقیقه نوزادی به ما تحویل دهد. فرض بعدی این بود

که زنی زیگوت را در رحم خودش پرورش دهد احساس می کند که فقط نقش پرورش دهنده و مربی را به عهده دارد و نه یک مادر واقعی به همین دلیل نسبت به طفلی که در رحم خودش پرورش داده می دهد احساس غریبه بودن می کند و حس او حس یک مادر واقعی نمی باشد و نمی تواند با آن طفل ارتباط عاطفی برقرار کند. فرض دیگر اینکه در شبیه سازی انسان وظیفه مادری میان دو یا چند نفر تقسیم می شود به این معنا که مثلا یک زن صاحب سلول و زن دیگر صاحب تخمک و زن دیگر صاحب رحم می باشد با این حساب از درد و رنجی که در قرآن در مورد مادران در هنگام بارداری و زایمان اشاره شده است در مورد این زن ها وجود ندارد یا لاقط میان آنها تقسیم شده است، اما می توانیم بگوییم که اگر در شقی دیگر از شبیه سازی که صاحب سلول و صاحب تخمک و رحم یک زن باشد می توانیم بگوییم حمل کرهی و وضع کرهی در این نوع وجود دارد. مستند مخالفان آیه ۱۵ از سوره احقاف می باشد که می فرماید: "و وصینا الانسان بوالدیه احسانا حملته امه کرها و وضعته کرها و حمله" (و ما انسان را به احسان در حق پدر و مادر سفارش کردیم مادر با رنج و زحمت بار حمل کشید و باز با درد و مشقت وضع حمل نمود. در این آیه اشاره به دوران بارداری و زایمان برای مادران دارد که همراه با درد و رنج م باشد و در ادامه بیان می دارد که مادری که برای به وجود آوردن فرزند هیچ زحمتی نمی کشد و هیچ حسی هم نسبت به این فرزند نخواهد داشت. اما این را نمی توانیم بگوییم که هر مادری که مثلا در دوران بارداری و یا وضع حمل متحمل درد و رنج نشده است حس مادری ندارد و در نتیجه جلوی هر تکنولوژی که پیامد آن باعث از بین رفتن رنج و دردی که زنان در دوران بارداری و یا وضع حمل دارند را کمتر کند و یا از بین ببرد را ممنوع و حرام اعلام کنیم. در این آیه سیاق به این صورت است که خبر از غالب بارداری ها می دهد نه اینکه لزوما باید بارداری ها و وضع حمل با درد همراه باشد پس ضعف این دلیل نیز مشخص شد.

**ذ) گسترش روابط نامشروع جنسی**

وقتی که شبیه سازی انسانی این امکان را فراهم آورد که هر کس بتواند شخص مورد نظر خویش را شبیه سازی کند باعث به وجود آمدن روابط نامشروع با محارم و اعضای خانواده می شود. این شبه را به این صورت می توان تصور کرد؛ اگر یک زن ۳۰ ساله از هسته سلول شخصی استفاده کند و او را در رحم خودش پرورش دهد و بعد از اینکه این نوزاد به سن بلوغ رسید عاشق این زن بشود تصور کنید چه مشکلاتی را به همراه خواهد داشت. اما اگر با نگاه علمی موضوع را بررسی کنیم موضوع متفاوت می شود. اگر این زن ۳۰ ساله امروز اقدام به شبیه سازی کند حدود ۱۸-۲۰ سال دیگر این فرزند به سن بلوغ و کمال جسمانی می رسد در حالی که این زن در آن زمان ۵۰ ساله است و به این ترتیب این مسئله در مورد مادران واقعی نیز صادق است، آیا این مشکل وجود دارد؟ و دیگر اینکه با این فرض باید بحث رضاع را نیز رد کنیم به این دلیل که در بحث رضاع ممکن است زن بسیار جوانی به نوزاد شیر دهد و این نوزاد بعد از اینکه به سن بلوغ رسید شیفته این زن شود و باعث به وجود آمدن روابط نامشروع شود در حالی که این گفته به هیچ عنوان پذیرفتنی نیست. اگر هم بپذیریم که ممکن است واقع شود باید به دنبال راه حلی برای آن باشیم. (مصباح، ۱۴۱۸، ش ۱۰۶/۱).

**ر) از بین رفتن نهاد ازدواج و نابودی خانواده**

ازدواج و به دنبال آن تشکیل خانواده اساسی ترین نهاد در اجتماع هم از نظر شرع و هم قانون می باشد. شبیه سازی این امکان را فراهم آورده که برای اینکه انسانی به وجود بیاید دیگر نیازی به ازدواج و تشکیل خانواده نمی باشد یعنی با استفاده از این فن آوری می توان بدون اینکه شخص ازدواج کند فرزندی را به وجود بیاورد. در اینجا مفروض مدعیان این است که هدف اصلی ازدواج تولید مثل است. از این رو می گویند اگر تولید مثل بدون ازدواج ممکن گردد، این نهاد برچیده خواهد شد. پس تا زمانی که فرد می

تواند اقدام به شبیه سازی کند ازدواجی در کار نخواهد بود. (غنی، ۱۴۰، ۱۹۹۸)

در پاسخ به این دلیل باید گفت که نمی توان قائل به ملازمه میان شبیه سازی و شیوع فساد و فحشا شد به این دلیل که در شبیه سازی انسانی عناوینی مانند لمس و نگاه نامحرم وجود ندارد و دیگر اینکه زمانی که افراد از طریق تلقیح مصنوعی می توانند بچه دار شوند آیا باعث ایجاد اینگونه مسائل غیر شرعی و غیر قانونی شد؟ و نکته دیگر اینکه مطابق نص صریح قرآن ازدواج که یک امر مقدس الهی است ایجاد کننده آرامش در انسان می شود و اصولاً برخی از نیازهای انسان با ازدواج و تشکیل خانواده بر طرف می شود. مانند؛ عشق به همسر و قرار گرفتن در کنار او. به محض اینکه یک ازدواج سالم و طبیعی انجام شد انسان به آرامش عمیقی می رسد و بعد از آن نیاز به بچه دار شدن نیز به دنبال آن ایجاد می شود. همچنین غالب ازدواجها با انگیزه بچه دار شدن نیست چرا که واقعیات بیرونی و مشاهدات، نه تنها این ادعا را تایید نمی کند بلکه درست بر خلاف آن است چرا که سالها قبل مرد قبل از آنکه متوجه تولید مثل باشد ذهنش متوجه جنس مخالف می شود و بعد از ازدواج به فکر تولید مثل می افتد. البته در صورتی می توان با شبیه سازی انسانی مخالفت کرد و آن را حرام دانست که گزینه جنسی انسان را از بین ببرند و به طور اساسی افرادی فاقد هرگونه تمایل جنسی، طوری که دیگر کسی به سوی ازدواج گام بر ندارد تولید کنند. نتیجتاً نمی توان با این دلیل حکم به حرمت شبیه سازی انسانی داد. علاوه بر آنچه آمده با توجه به مبنای ما در بحث شبیه سازی انسانی، صاحب سلول، صاحب بچه به حساب نمی آید و در واقع فرد شبیه سازی شده به عنوان برادر یا خواهر دو قلوی صاحب سلول است. بنابراین شبیه سازی انسانی سبب از بین رفتن نهاد خانواده نمی شود.

**ز) مشکلات مربوط به سلامتی فرد کلون شده**

بعضی افراد معتقدند که انسان همانند سازی شده انسان

آن تمسک می جویند اصل کسب رضایت آگاهانه است. بر اساس این اصل، هرگونه تصرفی در بدن انسان دیگر مشروط به اطلاع رسانی به او و کسب رضایت از وی است. پزشک تنها باید تمام اطلاعات درباره نوع درمان، نوع آزمایش تحقیق، عمل جراحی و... را در اختیار بیمار بگذارد (رنجبریان، ۱۳۸۸، ص ۱۴۳-۱۴۴) ضرورت کسب رضایت مبتنی بر اصل استقلال فردی است. مخالفان شبیه سازی معتقدند چون در شبیه سازی امکان کسب رضایت آگاهانه از فرد شبیه سازی شده قبل از انجام عمل وجود ندارد بنابراین شبیه سازی ممنوع است. (Logston, 1999) برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به (نیکویی نژاد، ۱۳۹۰، ص ۳۱-۳۸) آنها همچنین با طرح سوالاتی، وجود ابهامات در این اصل را دلیل منع شبیه سازی ذکر می کنند. این سوالات از این قبیل است: در شبیه سازی از چه کسی باید رضایت گرفت؟ آیا رضایت دهنده سلول کافی است یا رضایت دهنده تخمک نیز لازم است؟ چه کسی می تواند به خطرات و خسارات بر روی افراد و نسل های شبیه سازی شده بعدی رضایت دهد؟ آیا رضایت آگاهانه دهنده کلون برای روا بودن خطرات فیزیکی یا عاطفی وارده بر فرد شبیه سازی شده کافی خواهد بود. در نقد این دلیل باید گفت که اصل کسب رضایت آگاهانه در پزشکی، در ارتباط پزشک و بیمار معنا دارد که هرگونه اقدامی از سوی پزشک در مورد بیمار را منوط به کسب رضایت از او می کند. بیمار یک موجود بالفعل است که دارای آزادی، استقلال فردی و احترام است و هرگونه اقدامی از سوی دیگران در مورد او منوط به آگاهی و کسب رضایت از اوست. اما در مسأله شبیه سازی، این اصل، کاربرد ندارد. چون هنوز انسانی به طور بالفعل وجود ندارد تا رعایت آزادی، استقلال فردی و احترامش لازم باشد. آنچه بالفعل وجود دارد، انسان دهنده سلول و تخمک است که البته کسب رضایت از آنها و اطلاع رسانی در مورد مصرف سلول و تخمک آنها لازم و ضروری است. پندار غلط مخالفان شبیه سازی این است که چون در شبیه سازی امکان اجازه گرفتن از انسان تولید شده قبل از تولید

سالمی نیست و مشکلات ژنتیکی فراوانی برای آنها در آینده ایجاد خواهد شد اما به نظر می رسد که برای سنجش یک موضوع باید منافع و مضار آن را کنار یکدیگر قرار داد تا سودمندی یک موضوع مشخص شود. مخالفان معتقدند که عمل شبیه سازی منجر به تنوع ژن و اختلال در ایجاد ژن، تشویق به سقط جنین، ایجاد عوارض و اختلالات احتمالی، از عوارض شبیه سازی است و منافع آن: دانشمندان از این طریق اطلاعات مهمی در خصوص تمایز سلولها، شناخت ریشه امراض سرطانی، آثار منفی وراثت، عوامل مصونیت از بیماری، علل سقط جنین، امکان باروری زوج های عقیم، کمک به سلامت نسل آینده، مشارکت در استفاده از صفات ممتاز افراد و بهینه سازی حیات آنان، کمک به موفقیت تحقیقات با اجرای آنها بر روی انسانهای کاملاً مشابه به منظور اطمینان از سلامت نتایج تحقیقات از جمله منافع شبیه سازی است. بنابر این با نگاهی به نظرات موافقان و مخالفان در خصوص سلامتی فرد کلون شده درمی یابیم که ادله ایشان، قوی و محکم و در خور تامل است، شبیه سازی انسان برای زوجینی که احتمال تولید فرزندان مبتلا به بیماری ژنتیکی در آنها وجود دارد، این امکان را فراهم می سازد که فرزندان سالم داشته باشند. (Harris: see. ۲۰۰۴)

امروزه حدود ۵ هزار بیماری ژنتیکی وجود دارد که بیماری های هموفیلی، دیستروفی، عضلانی، تی ساکس و فیبروز کیستی از آن جمله اند. در هر حال با توجه به شیوع فراوان بیماری های ژنتیکی در سرتاسر دنیا و الگوهای پیچیده به ارث رسیدن آنها، یکی از دغدغه ها و نگرانی های زوجین جوان احتمال داشتن فرزندان مبتلا به بیماری های ژنتیکی است. با ظهور این فناوری می توان به زوجینی که دارای این مشکلات هستند بسیار کمک کرد تا صاحب فرزندان سالم شوند. (کاکو، ۱۳۸۱، ص ۲۵۹)

#### ۴- مشکلات اخلاقی

##### الف) مشکل مربوط به رضایت فرد کلون شده

یکی دیگر از اصول اخلاقی که مخالفان شبیه سازی به

وجود ندارد، پس شبیه سازی غیرمجاز است، شبیه سازی نوعی حاکمیت بر سرنوشت انسان تولید شده و دخالت در آینده اوست. ولی باید توجه داشت که عدم امکان اجازه گرفتن در شبیه سازی، مسأله را از قبیل مسائل سالبه به انتفاء موضوع خواهد کرد. یعنی وقتی موضوعی وجود نداشته باشد، لزوم کسب اجازه از او هم منتفی خواهد بود. بنابراین، چون جایگاه اصل کسب رضایت آگاهانه، در مورد انسانهای موجود بالفعل دارای تشخیص اخلاقی است نه در مورد انسان های بالقوه یا مفقود، که هنوز موجودیتی و تشخیصی پیدا نکرده اند، نمی توان از این اصل، علیه شبیه سازی استفاده کرد. علاوه بر اینکه شبیه سازی از جهت عدم ضرورت و کسب اجازه، مانند تولید مثل طبیعی از طریق آمیزش است. در تولید مثل از طریق آمیزش نیز والدین بدون اجازه گرفتن از فرزند خود، او را به دنیا می آورند و بسیاری از خصوصیات ژنتیکی خود را برای او به ارث می گذارند. پس آیا باید گفت که طبق اصل رضایتمندی این کار والدین ممنوع است؟ هرگز اما احتمال وجود خطر برای فرزند متولد شده از طریق شبیه سازی، نمی تواند مانع اقدام والدین به داشتن فرزند از این طریق باشد. همچنین در صورت بروز مشکلات برای فرزند متولد شده از این طریق نمی توان آنها را مسئول آن دردها و مشکلات دانست. همانطور که در ازدواج های فامیلی یا مبتلا بودن والدین به یک بیماری خاص، احتمال بروز این خطرات و مشکلات برای فرزند وجود دارد، ولی کسی نه آنها را از حق فرزند دار شدن منع می کند و نه آنها را مسئول نقص یا بیماری فرزندشان می داند.

### ب) نگرانی مربوط به تولید انسان به منزله کالا

اولین دلیلی که معمولاً مخالفان شبیه سازی در منع این فناوری ذکر می کنند، نقض کرامت انسانی است. کرامت به معنای عزت و شرف است که در منشور سازمان ملل متحد و اعلامیه جهانی حقوق بشر، رعایت آن ضروری شمرده شده است. (Anonymous, 2005) عزت و کرامت

دو نوع است: کرامت ذاتی که مختص هر موجود انسانی است و از آن جدایی ناپذیر است و حتی قاتلان و مجرمان از این کرامت ذاتی برخوردارند و به همین خاطر ما مسائل انسانی را در مجازات مجرمان رعایت می کنیم؛ و کرامت عرضی و غیرذاتی که اکتسابی است و به واسطه فضایل و کمالات اکتسابی انسان ها به آنها تعلق می گیرد. آنچه در اینجا محل بحث است، کرامت ذاتی انسان است. به اعتقاد مخالفان، انسان شبیه سازی شده از همان کرامت و منزلتی که انسانهای دیگر برخوردارند، بهره مند نخواهد بود. بلکه با او مانند کالای تولید شده و محصول کارخانه ای رفتار خواهد شد و احتمال شکل گیری برده داری نوین وجود خواهد داشت که هوس پدید آورندگان بر موجودات شبیه سازی شده مسلط خواهد بود. مخالفان شبیه سازی انسان، صرفاً مدعی تعارض شبیه سازی با کرامت انسانی هستند ولی به هیچ وجه، توضیح نمی دهند که چگونه شبیه سازی کرامت انسانی را نقض می کند. آنها فقط می گویند که شبیه سازی به سبب نقض اصل کرامت انسانی نارواست. زیرا شأن و منزلت انسان شبیه سازی شده را به اندازه یک کالا می کاهد که به آسانی در معرض تجاوز و نقل و انتقال قرار می گیرد و از منزلتی همسان دیگر انسان ها برخوردار نیست. در واقع، به موجود پدید آمده در اثر شبیه سازی به عنوان یک محصول تولیدی نگریسته می شود که بر کنار از احساسات و عواطف انسانی به حیات خود ادامه می دهد و در موقع لزوم از آن بهره گرفته می شود. (اسماعیل آبادی، ۱۳۸۷، ص ۳۸-۴۵). بنابراین، مخالفان، نقض کرامت انسانی را از جهت تبدیل شدن انسان به یک کالا و نقض حقوق انسانی او می دانند. همانطور که برخی از محققان مفهوم کرامت انسانی را مبهم و گنگ خوانده اند (see Wynn, Rebecca) به نظر می رسد که شبیه سازی ذاتاً هیچ تلازمی با نقض کرامت ذاتی انسان ندارد. ادعای نقض کرامت انسانی بوسیله شبیه سازی، بیشتر ناشی از سیاه نمایی و فیلم های تخیلی است. وگرنه اگر از شبیه سازی چنین تصویری داشته باشیم که دو زوج ناباور پس از سال ها انتظار و ناکامی در بچه دار

شبیه صاحب سلول است حتی از نظر سن و سال هم یکی می باشند و از طرف دیگر این نوزاد حاصل زوجیت پدر و مادر صاحب سلول است یعنی هر فردی اطلاعات ژنتیکی پدر و مادر خویش را به ارث می برد. پس این طفل نیز نیمی از اطلاعات پدر صاحب سلول و نیمی دیگر را از مادر صاحب سلول به ارث برده است که برابری میکند با بیش از ۹۸٪ اطلاعات ژنتیکی صاحب سلول، بنابراین شخص شبیه سازی شده از هر گونه امراض به دور است و آن بحثی که در شبیه سازی مورد نظر است خلقت حیوانی است نه خلقت انسانی چرا که خلقت اخیر که همان نفس ناطقه یا روح است تنها خداوند است که روح یا نفس ناطقه را بر خلقت جسمانی یا حیوانی انسان می دمد بنابر این شبیه سازی دخالت در کار خدا نیست و فرد شبیه سازی شده دو قلوی صاحب سلول است.

### فهرست منابع

- ۱) ابن سینا، قانون در طب، عبدالرحمن شرفکندی، تهران، ۱۳۸۴، انتشارات سروش
- ۲) احمد ابراهیم، ایاد، الهندسه الوراثیه بین معطیات العلم و ضوابط الشرع، عمان، دارالفتح للدراسات و النشر، ۲۰۰۳
- ۳) اسلامی اردکانی، سید حسن، چالش های شبیه سازی از دیدگاه شیعه، کاوشی نو در فقه اسلامی، ۱۳۸۵، شماره ۴۷
- ۴) اسماعیل آبادی ع، و همکاران، تأملات اخلاقی-حقوقی در شبیه سازی، مجله اخلاق و تاریخ پزشکی، سال اول، شماره ۲، بهار ۱۳۸۷، ص ۳۸-۴۵.
- ۵) آکینسون، ریتال و دیگران، ۱۳۸۳، زمینه روانشناسی هیلگارد (۲ جلدی)، حسن رفیعی و دیگران، تهران، انتشارات ارجمند.
- ۶) ایزدی فرد، علی اکبر؛ پیردهی حاجیکلا، علی؛ کاویار، حسین، بررسی فقهی وضعیت نسب در شبیه سازی انسانی، مجله مدرس علوم انسانی ۱۴ (۲)، تابستان ۱۳۸۹.
- ۷) بحر العلوم، حسن السید عزالدین، الاستنساخ البشري و موقف الشریعه الاسلامیه، محاضرات الاستاذ الشیخ مصطفی الهمزندی، مکتبه الالفین، کویت، ۱۹۹۷ م.

شدن به پزشک مراجعه می کنند و پزشک به آنها نوید می دهد که بر اساس پیشرفت های جدید علمی، باروری سلول ها در خارج رحم و کاشت آن در رحم خود مادر امکان دارد، هیچ کس تصور نقض کرامت انسانی نخواهد کرد. انسان تولید شده از راه آمیزش جنسی با انسان تولید شده از راه شبیه سازی چون هر دو انسان هستند، دارای این شأن و کرامت ذاتی هستند.

### ۵- نتیجه

از جمله موضوعات مورد بحث در شبیه سازی، مشروعیت یا عدم مشروعیت آن به لحاظ حکم ثانوی است. بعضی از فقها به لحاظ برخی از مسائل از جمله نابودی تنوع انسانی، عدم بازشناسی افراد شبیه سازی شده، لزوم تولید مثل جنسی، از بین رفتن مفهوم مادری، نابودی خانواده، گسترش روابط نامشروع جنسی و نبود پدر و مادر در موارد خاص مشروعیت آن را مورد اشکال قرار داده اند که در سیر بحث به تمام موارد تشکیکی پاسخ داده شد و اینکه نمی تواند عدم جواز شبیه سازی انسانی را اثبات کند همچنین بعضی معتقد بودند که به لحاظ مشکلات ژنتیکی، اخلاقی و معطلاتی که مربوط به سلامتی افراد کلون شده وجود دارد، شخص شبیه سازی شده نه تنها مشکلات ژنتیکی نخواهد داشت بلکه می تواند با استفاده از سلول بدنی مرد یا زن خانواده، کودکی را شبیه سازی کرد که فاقد میتو کندریای مادری و در عین حال سالم باشد بنابراین می توانیم از آسیب های ژنتیکی منتقل شده از سوی والدین به کودکان جلوگیری کرد بنابر این با بر شمردن منافع شبیه سازی از جمله: شناخت ریشه امراض سرطانی، درمان آثار منفی وراثت، عوامل مصونیت از بیماری، یافتن علل سقط جنین، امکان باروری زوج های عقیم، کمک به سلامت نسل آینده، مشارکت در استفاده از صفات ممتاز افراد و بهینه سازی حیات آنان، کمک به موفقیت تحقیقات با اجرای آنها بر روی انسانهای کاملا مشابه به منظور اطمینان از سلامت نتایج تحقیقات، این امکان را فراهم می سازد که فرزندی سالم داشته باشیم بنابر این فرد شبیه سازی شده به لحاظ برخورداری از خصوصیات ژنتیکی بیش از ۹۸٪

## بررسی احکام ثانویه عدم جواز شبیه سازی انسانی

- ۸) براون، ت. الف، مقدمه ای بر کلون سازی ژن، ترجمه دکتر فرجادیان، شیرین، شیراز، انتشارات دانشگاه علوم پزشکی شیراز.
- ۹) الجندی، احمد، رایجی، الاستنساخ البشري بين الاقدام و الاحجام، دارالکفر، بیروت، ۱۹۹۹.
- ۱۰) حر عاملی، شیخ محمد حسین، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ج ۱۲، ۱۵ و ۱۸، بیروت، دارالحیاء التراث العربی، بیتا.
- ۱۱) الخادمی، نورالدین، مختار، الاستنساخ البشري بدعه العصر: فی ضوء الاصول والقواعد والمقاصد الشرعیه (بحث محکم من قبل مرکز البحوث و الدراسات الاسلامیه)، بیروت، دار وحی القلم، ۱۴۲۵ ق.
- ۱۲) خرمی، جواد، شبیه سازی انسان، پیامدها و عکس العمل ها، مجله مبلغان، ش ۵۱.
- ۱۳) خطاب، عبد المعز، الاستنساخ البشري هل هو ضد المشیبه الهیة؟ الدار الذهبیة، ۱۹۹۷ م.
- ۱۴) خوئینی، غفور و سهرابی، مرجان، شبیه سازی انسان با نگاهی به دیدگاه امام خمینی، مجله متین، ش ۳۷، زمستان ۱۳۸۶.
- ۱۵) رنجبریان، امیر حسین و سیف، زهرا، چالشهای حقوق بشری شبیه سازی انسان، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۱، بهار ۱۳۸۸، ص ۱۲۹-۱۵۴.
- ۱۶) روسو، انزو، دیوید کوو، مهندس ژنتیکی، ترجمه حمیده علمی غروی، محمد صبور، بی جا، ۱۳۸۰.
- ۱۷) ریاض، احمد عوده الله، الاستنساخ فی میزان الاسلام، اردن، عمان، دار اسامه، ۲۰۰۳ م.
- ۱۸) ساعد، محمد جعفر، حقوق کیفری شبیه سازی انسانی، تهران، موسسه فرهنگی حقوقی سینا، ۱۳۸۷.
- ۱۹) ساعد، محمد جعفر، حقوق کیفری شبیه سازی انسانی، تهران، موسسه فرهنگی - حقوقی سینا، ۱۳۸۷.
- ۲۰) سالاری، حسن، شبیه سازی انسان، تهران، انتشارات حکیمان، ۱۳۸۱.
- ۲۱) سیف، سوسن و دیگران، روانشناسی رشد (۱)، تهران، ۱۳۸۱، انتشارات سمت.
- ۲۲) صادقی، محمود، همانند سازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، اخلاق زیستی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳.
- ۲۳) صارمی، ابوطالب، شبیه سازی (کلونینگ)، چاپ دوم، خلوص، ۱۳۸۲.
- ۲۴) صدوقی، آزاده، مدل سازی اجزای بدن، ۱۳۸۶، بی جا.
- ۲۵) صمدی آملی، داود، شرح دفتر دل علامه حسن زاده آملی (۲ جلدی)، قم، نبوغ.
- ۲۶) عبد المحسن ترکی، عبدالله، رساله من رابطہ العالم الاسلامی فی مکه بشان عملیات الاستنساخ البشري، ۲۰۰۳، موجود در پایگاه اینترنتی: islamonline.net.
- ۲۷) علم الهدی، سید محمد حسن، فقه پزشکی، نشر هویزه، قم، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- ۲۸) علیان نژادی، ابوالقاسم، دیدگاه فقهی آیت الله العظمی مکارم شیرازی درباره دو مساله شبیه سازی و راه های فرار از ربا، مجله پژوهش و حوزه، ش ۶، تابستان ۱۳۸۰.
- ۲۹) غنیم، کارم السید، الاستنساخ و الانجاب بین تخریب العلماء و تشریح السماء، قاهره، دارالفکر العربی، ۱۹۹۸ م.
- ۳۰) القرصاوی، یوسف عبدالله، الاستنساخ بین العلم و الدین، قابل دسترس در Islamonline.net.
- ۳۱) کاکو، میچیو، چشم اندازها، انقلاب های علم در قرن ۲۱، ترجمه یوسف اردبیلی، تهران، انتشارات ققنوس، ۱۳۸۱.
- ۳۲) کان، گونتر، فرهنگ جامع اصطلاحات ژنتیک و بیوتکنولوژی، ترجمه ایمان سلحشوری و دیگران، ۱۳۸۴، چاپ اول، تهران.
- ۳۳) مجله المجمع الفقه الاسلامی، الدوره العاشر، الدرود العاشر، الجزء الثالث، المملكة العربیة السعودیة، ۱۴۱۸ ق.
- ۳۴) محمدی، علی، شبیه سازی انسان، تهران، انتشارات معارف، ۱۳۸۷.
- ۳۵) مصباح، عبدالهادی، الاستنساخ بین العلم و الدین، قاهره، الدار المصریة اللبنانیة، ۲۰۰۲ م.
- ۳۶) مکارم شیرازی، ناصر، دیدگاه فقهی آیت ا. مکارم شیرازی، فصلنامه کاوشی نو در فقه اسلامی، شماره ۴۷.
- ۳۷) نوس بام، روبرت و دیگران، ژنتیک پزشکی تامپسون، ترجمه محمد نخعی، انتشارات شهر آب، چاپ اول، ۱۳۸۴.
- ۳۸) نیکوئی نژاد، لیل، اختیار در فرایند فناوری همسان سازی انسانی، مجله تاریخ و اخلاق پزشکی، ۱۳۹۰، دوره چهارم

شماره ۳۱-۳۸،

۳۹) وینتر، پیل و دیگران، درسنامه ژنتیک، ترجمه نیاز اولیا زاده و

برومند حسینی، انتشارات برای فردا، چاپ اول، ۱۳۸۳

۴۰) هاجری، عبدالرسول، فمینیسم جهانی و چالش های پیش رو،

چاپ اول، موسسه بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۳

۴۱) هاجری، عبدالرسول، گزارشی پیرامون شبیه سازی انسان،

دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، اسفند ۱۳۸۱، قابل دسترس

در سایت: <http://www.womenrc.com>

۴۲) هاشمی، سید احمد، برگرفته شده از سایت [www.bidary.com](http://www.bidary.com)

۴۳) میرزاده، شیرین، موافقان و مخالفان شبیه سازی انسان، مجله

زنان، شماره ۹۶

44) Anonymous, Human cloning, Ethical Issues, 2005, published in by UNESCO, available at: <http://www.unesco.org/bioethics>

45) Harris, j. On Cloning. Publisher: Routledge. place of publication: New York. publication Year: 2004

46) Lochin. J. c. and R.C. Nichols, 1976, Heredity, Environment and personality: ?Austin: university of Texas press.

47) . Logston, Army, The Ethics of Human cloning, 1999, available at:

<http://facweb.stvincent.edu/academics/religiousstu/writings/logston1.html>

48) Wynn ,Rebecca, Hello Dolly, Hello Dolly: Human cloning, Ethics and Identity. Available at: <http://www.prochoiceforum.org.uk/ir4.php>

# Jurisprudence evaluation of secondary orders for Human Cloning & Further criticisms

Ali Akbar Ezadi Fard<sup>1</sup>, Mohammad Javad Haji Hosseini<sup>2</sup>

## Abstract:

Human Cloning is a newly-established term which has been changed into an important issue due to upgrading of advanced technologies. Cloning is free in accordance with primary order. But one of the specific issues in cloning is its legality and acceptance because of secondary order and similarity or lack of parents. Some of jurists have disclaimed it due to various issues such as heritage, alimony, custodianship, intimacy, removal of humanity, lack of recognition of cloned people, required of sexual relationship, removal of maternity concepts, removal of family, development of illegal sexual relations in special cases. It seems that we should deeply consider the case. Therefore it is unable to prove any permission for human cloning. Furthermore some people believe that it is somehow problematic because of genetic & behavioral problems for cloned persons. The authors of this paper believe that cloning does not mean any interfere in creation system. But it is an application of specified rules by God. Human Cloning does not mean going out of human creation and it is not an illegal issue. It is non-applicable in case of any further damages. In addition a twice double child is considered as a cell owner.

**Key words:** *Secondary rules, Human Cloning, Illegality, Relation*

1-Professor at Mazandaran University, Private Laws Group, Faculty of Laws & Political Sciences ali85akbar@yahoo.com

2-Student of Private Laws Doctrine, Faculty of Laws & Political Sciences, Mazandaran University, javad.hosseini5@gmail.com